

MAKTABGACHA BO'LGAN YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ O'STIRISHNI O'RNI VA AXAMIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7843788>

Shertoyeva Manzuraxon O'rmonaliyevna

Ulug'nor tumani 14-davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti uslubchisi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishda eng asosiy vazifalardan biri ona tilini o'rgatish, nutqini rivojlantirish nutzig munosabatga kirishish, muomalaga o'rgatish, bolalarda boshlangich nutq ko'rinishlarini to'g'ri shakllantirishga qaratilgan pedagogik vazifalar mujassam etilgan.*

Kalit so'zlari: *Bola, maktabgacha, nutq, shakllantirish, mashg'ulotlar, talaffuz, samarali, usullar, izchillik, g'oyalar.*

Yuksak ma'naviyatga ega bo'lgan barkamol sog'lom avlodni tarbiyalab yoshlarga har tomonlama qulay bo'lgan zamonaviy texnologiyalar asosida ta'lim-tarbiya berish mamlakatimizda ta'lim sohalarida amalga oshirilayotgan ustivor vazifalardan biri hisoblanadi.

Komil insonni voyaga yetkazishda maktabgacha ta'lim shubxasiz poydevor ro'lini o'taydi. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2019 yil 8-maydagi P. Q-4312-son qarorda shunday deyilgan: "Maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual axloqiy estetik va jismoniy jixatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning mavjud tartibini qayta ko'rib chiqishni hamda maktabgacha ta'lim xizmatlarini ko'rsatishning zamonaviy usullarini joriy etishni talab qilishga qaratilgan". Ma'lumki maktabgacha yoshdagi bolalarga bilim berishda muhim vazifalarini asosiy qismini nutqni rivojlantirish faoliyatlarida amalga oshiriladi. 3-4 yoshli bolalarni nutqi ayniqsa tez sur'atlarda rivojlanadi. So'z boyliklari kundan - kunga ko'payib boradi so'zlarning tovush shakllari yaxshilanib boriladi, Bu nima? Nima uchun? Qanday qilib? ...qilsa nima boladi? kabi savollar vujudga keladi. Ular ko'pincha buyumlar, asosiy personajlarni nomlaydi yoki ularning harakatlarini sanab o'tadi. Odatda talaffuzi to'liq shakinlanmagan bolalarga, oilada oila a'zolari buzilgan talaffuzda gapirishlari va ularda ham oila a'zolariga taqlid qilib gapirishlari oqibatida ham yuzaga keladi. Kichik yosh guruhlarda bolalar ertaklar personajlariga qarab, rasmlarga qarab, turli xil o'z xohishlariga qarab o'z xohishlariga asoslanib qisga- qisga gaplar tuza boshlaydilar.. har biri bilim ko'nikmalar xosil qiladilar. Bunda pedagoglarning asosiy vazifalari bolaning ehtiyojlarini qondirish va qobilyatlarini rivojlantirish, bolaning mustaqil qaror qabul qilishi, o'z his-tuyg'ularini, fikrlarini ifoda etishi uchun keng yo'l ochib berishlari zarur.

Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning og'zaki nutgini rivojlantirish, atrofdagilar bilan nutqiy munosabatda bo'lish malakasini shakllantirishdan iborat bo'lib, maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarga ona tilini o'rgatish, nutqni rivojlantirish, nutqiy munosabatda, muomalaga o'rgatish ishlarini taxlil qilish turli yosh guruhlari uchun nutq o'stirish mashg'ulotlarini interfaol ishlanmalarini ishlab chiqishdan iborat. Ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bevosita zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga samarali joriy etish darajasi bilan bog'liqligini inkor etib bolmaydi. Pedagogik texnologiyani joriy qilishni innovatsion jarayoni deb qarash mumkin. Zamonaviy axborot texnologiyalarining bolalar jamoatda muvofiqiyatli joriy etishi yaxshi samara beradi va bir qator omillarga bog'liq bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'quv tizimini yangitdan islox qilish, zamonaviy texnologiyalar asosida ishlab chiqish, ularni amaliyotga keng jalb qilish, rivojlangan davlatlar o'quv sistemasidagi yangiliklar va yutuqlarni o'rganish hamda ularni mamlakatimizda tadbiq etish hozirgi kunning muhim talablaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda mashg'ulot jarayonlarida pedagogik texnologiyalarning "Aqliy hujum",

"Tarmoqlash", "Baliq", "T" metodi va boshqa usullaridan keng foydalanib kelinmoqda. Bolaning ruhiy kamolotining ko'p jihatlari nutq bilan bog'liq ravishda rivojlanadi. chunki bola muloqatga kirishishi, ya'ni tengdoshlari va kattalar bilan bo'ladigon muloqatlari jarayonida juda ko'p ma'lumotlarga ega bo'ladi. Bolaning ilk yosh davridan eshitish qobiliyatini tarbiyalash, shuningdek, bolaning emotsional soxasi - jilmayish, kulish, va ovoz to'nini uyg'otish lozim. Bular- hammasi birgalikda bolalar nutqini rivojlanishiga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirish ularda nutq jarayonini rivojlantirishga uzviy bog'liq bo'lib, tafakkur nutqining mahsuli ekanligini hisobga olsak, bolalarda nutqni rivojlantirishda tarbiyachilar asosan quyidagilarni mashg'ulotlarda hisobga olishlari zarur.

1. Bolaning yosh davr xususiyatlarini;
2. Bolaning Endividual imkoniyatlarini;
3. Bolaning xarakter xususiyatlarini'

4. Bolaning tarbiyasiga kuchli ta'sir etuvchi omillarni (kattalar, do'stlari, tarbiyaviy toifalar boshqalar) Hozirgi jamiyat taraqqiyoti davrida pedagogika fani va amaliyoti oldida ta'lim tizimi va turli ta'limiy ehtiyoj va imkoniyatlarga ega bolalar tarbiyasi tizimi samaradorligini oshirish yo'llarini izlash saxifasi dolzarblashdi. Ma'lumki, nutq inson shaxsi shakllanishida uning rivojlanish darajasining asosiy shartlaridan biri, olamni anglash jarayonidagi eng asosiy ko'rsatkich bo'lib hisoblanadi. Keyingi o'n yilliklarda ta'lim tizimi tuzilmasida keskin o'zgarishlar sodir bo'ldi. Bunda ikki o'zaro bogliq jarayon yaqqol ko'zga tashlandi. Fan-texnika Taraqqiyoti bilan birga, til madaniyati, nutqimiz ham o'zgardi. Hayotimizga kamyuter, mobil telefoni, internet kabi tushunchalar va so'zlar kirib keldi kundalik muloqotimiz ham shaklan, mazmunan o'zgardi.

Bolalar maydonchalaridagi harakatli o'yinlar bilan kamroq shugullanadigan, buning o'rniga ko'proq komyuter oldida o'tradigan, internet muulogatiga ko'proq vaqt

ajratadigan, yuzma-yuz suhbatlashishdan ko'ra ko'proq telefon orgali muloqat qilishni afzal ko'ra boshlashdi. Bolalarni nutq madaniyatini shakillantirish jarayonida mashg'ulotlarda interfaol usullardan foydalanish muxim ahamiyat kasb etadi. Masalan: "Aqliy hujum" metodi muommolarini hal qilishda keng qo'llaniladigan anchagina mashhur metoddir. U bolani o'z tasavvurlari va ijodlaridan foydalanishga undaydi va berilgan har qanday muammoga ko'p sonli yechimlar topishda yordom beradi. Aqliy hujum o'kazish qoidalari, foydalanish usullari quyidagilardan iborat: 1. O'ylash jarayonida hech qanday baholashga yo'l qo'yilmaydi. Agar o'ylash jarayonida g'oyalarni baholaydigan bo'lsak, qatnashchilar e'tiborlarini o'z fikr va g'oyalarini himoya qilishga qaratib, ularni yangilari va yaxshilari ustida bosh qotirmay qo'yadilar. Baholash qoidadan istisno qilishi kerak.

2. Hammani o'ta xilma-xil kutilmagan g'oyalar doirasida o'ylashga undash kerak. Haqiqatan ham aqliy hujumda kutilmagan g'oyalar yuzaga kelmas ekan, ayrim qatnashchilar o'z shaxsiy fikrlarini qayta ko'rib chiqishlari aniq bo'lib qoladi.

3. Joyalar miqdori rag'batlantiriladi. Miqdor deyarli doimo o'sib, sifatga aylanadi. Tezkor izchillikda katta miqtorda g'oyalar paydo bo'lganda odatda baholash istisno qilinadi.

4. Har bir bola o'z g'oyasiga asoslanishi va ularni o'zgartirishi mumkin. Oldin taklif etilgan g'oyalarni birlashtirish yoki o'zgartirish ga kópincha sabab bo'lganlardan ko'ra yaxshiroq goyalarni keltirib chiqaradi, Samarali, "Aqliy hujum" metodidan foydalanib quyidagilarni taqazo etadi, Har bir mashg'ulotda. "Aqliy hujum", "Tarmog'lash", "Baliq" usullari va boshqa usullardan keng foydalanish albatta Szining yaxshi natijalarini beradi, Kompyuter o'yinli - trenajorlari yordamida, amalga oshiriladigan mashg'ulotlar bolalar og'zaki va yozma nuqsonlarni nafaqat bartaraf etishda, balki ularning barkamol bo'lib rivojlanishlarida quyidagi muhim ahamiyatga molik ustunliklarini taqdim etadi.

Kompyuter vositasida o'tkazilgan har bir dars korreksion ta'limning yahlit muvaffaqiyatidan iborat bo'lsagina yaxshi samara beradi. Kompyuter mashg'ulotlari asosan ko'rib idrok etish omillariga bog'liq. Bundan tashqari, natijalarni kuzatib bo'rish imkonini ham beradi. Ayrim mashqlar so'zlarni eshitib, amalga oshirishni jalab etadi. Shu tariqa, markaziy asab tizimi shartli reflektorlariga ta'sir etib, Vizual-kinestetik mexanizmlarni faollashtirishga imkon beradi. Turli logopedik mashqlarni bajarish orgali fonematika leksika va tovushlarni to'g'ri talaffuz etish masalalari ustida ishlash imkonini beradi. Multimediyali to'g'ri so'zlarini o'rganamiz o'yini orqali suratga qarab, turli quvnoq yengil hikoyalar tuzish va diqqat etibor bilan tinglash orqali bolada tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish o'rgatish mumkin. Tarbiyachi o'zining ishida A.K.T. dan foydalanish, bolalar og'zaki nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etishda turli o'yinli mashg'ulot usullaridan foydalanishi mumkin. Bu ish jarayonini avtomatlashtirishi bolalar nutqidagi turli kamchiliklarni; tovush va harflarni ifoda etish jarayonlarini, ularda interfaol ta'lim yordamida fonematik irodani to'g'rilash va rivojlantirish, intellektual. materiallar yordamida bolalar xotirasini mustahkamlash, bilimlarini

chuqurlashtirish, fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga yordam beradi. Suratlariga qarab hikoya tuzish mashg'ida turli janrga oid hikoyalar tuzish mumkin bo'lgan taniqli rassomlar suratlari va manzaralardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq o'stirish mashg'ulotlarini o'tkazish ta'lim- tarbiya berishda eng asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Bunda ona tilini o'rgatish, nutqni rivojlantirish, nutqiy munosabatda muomalaga o'rgatishdir. Nutq o'stirish uslubiyoti pedagogik fan bo'lib, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda nutqni shakllantirishga qaratilgan pedagogik qonuniyatlarni o'rganadi.

Maktabgacha ta'limda bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha quyidagi maxsus, xususiy vazifalar amalga oshiriladi:

1. Bolalarni tevarak-atrof bilan tanishtirish nutqini o'stirish, boyitish,
2. Nutqning grammatik tomonini shakllantirish
3. Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash,
4. So'zlashuv nutqini (dialog) shakllantirish
5. Hikoya qilishga o'rgatish (monologik nutqini shakllantirish).
6. Bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish
7. Bolalarni boshlangich sovdodga tayyor.

Bolalarni tevarak-atrof bilan tanishtirishda tevarak atrofdagi buyumlar, hodisalar o'simliklar, hayvonaot dunyosi, kattalar mehnati va hokazolar bilan tanishtirish jarayonida ularning nomlarini, sifatlarini, xususiyatlarini xarakterlarini so'zlash bilan aytamiz. Nutqning grammatik tomonini shakllantirishda lug'ar tilning qurilish materiali hisoblanadi, Grammatika esa gapda so'zlarni o'zgarishi va ularning o'zaro bog'lanish usullarini belgilaydi. Bola ona tilining barcha Grammatik shakllarini qancha erta o'rgansa u aqliy jihatdan shunchalik tez rivojlanadi. Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalashda bola eng avvalo, tilning tovush tomonini egallashi kerak, ya'ni tovushlarni to'g'ri taloffuz etishi lozim. Ayniqsa, bola atrofdagilar bilan nutqiy muloqotda bo'layotganda samimiy burro va aniq gapirishga o'rgatiladi. Bolaning so'zlashuv nutgining shakllanirishda kundalik faoliyatlari va turli voqea-hodisalarni kuzatish natijasida hosil bo'lgan tushunchalarni aniqlash va uni bir tizimga solishda eng zarur vazifa hisoblanadi. Bolada so'zlashuv nutqini shakllantirish - bu boshqalarning nutqini tinglash va tushunish so'zlarini quvvatlash, savollariga javob berish va so'rashdir, Hikoya qilishga o'rgatish bolalarni maktabga tayyorlashda monolog nutqini rivojlantirish juda muhimdir. Monologik nutq bolada o'z nutqini tushunarli va izchil bayon qilishni talab etadi. Bunday nutq turini esa bola 5-6 yoshda egallay boshlaydi. Chunki bu yoshda mantiqiy tafakkur rivojlana boshlaydi. Bolada katta soz boyligi toplanadi, tilning grammatik qurilishini egallab oladi.

Badiiy adabiyot bilan tanishtirishda bolaning badiiy adabiyoti keng tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishga bola shaxsini har jihatdan kamol topishiga yordam beradi. U bolaning kishilar hayoti haqidagi bilimlarini kengaytiradi. Tarbiyachi bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirar ekan, u bolalarda quyidagi malakalarni shakllantiradi. Malakalar Badiiy asarni tinglash va tushunish, asar qahramonlarini

xatti-harakatlarini baholash -Insonlardagi axloqiy sifatlar va nuqsonlarni ta'riflab berishi. Adabiy asarning mazmuniga doir savollarga javob

qaytarishdan iborat odatda talaffuzi to'liq shakllanmagan bolalarga, oilada oila a'zolari buzilgan talaffuzda gapirishlari va ular ham oila a'zolariga taqlid qilib gapirishlari oqibatida ham yuzaga keladi, Kichik yosh guruhlarda bolalar ertaklar personajlariga qarab, rasmlarga qarab, turli xil o'yinchoqlarga qarab, o'z xoxishlariga asoslanib qisqa- qisqa gaplar tuzadilar, Har bir mashgulotda berilgan mavzuga qarab bilim, ko'nikmalar hosil qiladilar. Bunda pedagoglarning asosiy vazifalari bolaning ehtiyojlarini qondirish qobiliyatlarini rivojlantirish, bolaning mustaqil qaror qabul qilishi va his-tuygularini, fikrlarini inobatga olishdan iborat bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qodirova F. R. va boshqalar Bolalar nutqini rivojlantirish nazariy metodikasi, Toshkent Istiqlol" 2006 yil
2. 2. Ishmuxamedov R. J., Yuldashev M Ta'lim-tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. 2013 yil,
- 3, Fayzullayeva M. Nutq o'stirish, Sovodga o'rgatish, T. 2014 yil,
4. Ibragimova 2, Maktabgacha ta'lim muassasalarida badiiy adabiyof. T. 2012 yil,